

Η συστημική τυπολατρία στις ποινικές αποφάσεις - Παράβαση δικαιώματος αποζημίωσης παρانونώς κρατηθέντος προσώπου

Καταδίκη της Ελλάδας λόγω υπερβολικού formalισμού σε δικαστική απόφαση και παντελούς έλλειψης αιτιολογίας

άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ – απόρριψη του αιτήματος αποζημίωσης που υπέβαλε ο προσφεύγων για το γεγονός ότι κρατήθηκε προς εκτέλεση ποινής που είχε επιβληθεί σε άλλο πρόσωπο με το οποίο συγχέθηκε – υπερβολικός formalισμός δικαστικής απόφασης – ερμηνεία αντίθετη προς την ΕΣΔΑ – παντελής έλλειψη αιτιολογίας δικαστικής απόφασης – άρθρο 5 παρ. 5 ΕΣΔΑ – αίτημα αποζημίωσης λόγω παράνομης κράτησης – έλλειψη ένδικου μέσου για τη διεκδίκηση αποζημίωσης

ΕΔΔΑ, Προσφυγή No 27985/19, Υπόθεση Nsingi κατά Ελλάδα, απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2024 του Τρίτου Τμήματος

Η Ελλάδα έχει κληθεί επανειλημμένως να απολογηθεί ενώπιον του ΕΔΔΑ, εξαιτίας του υπερβολικού formalισμού που χαρακτηρίζει τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων. Η τυπολατρική προσέγγιση των κανόνων δεν φαίνεται να συνιστά εγγύηση του ενωσιακού «fair trial», ως αυτό αποκρυσταλλώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, αλλά, αντίθετα, δικαστηριακή πρακτική που οδηγεί σε αρνησιδικία σε βάρος των κατηγορουμένων, και εν τέλει του κράτους δικαίου¹. Στις πρόσφατες καταδικαστικές αποφάσεις τομής για την εγχώρια δικαιοταξία *Μακρυλάκης κατά Ελλάδα*², *Ζουμπολίδης κατά Ελλάδα*³, *Τσιώλης κατά Ελλάδα*⁴, προσετέθη και η *Nsingi κατά Ελλάδα*⁵, μια παράδοση υπόθεση τόσο εξ απόψεως πραγματικών περιστατικών όσο και νομικών σφαλμάτων όπου διολισθήσαμε. Η εδώ σχολιαζόμενη εντάσσεται σε μια ευρύτερη σειρά αποφάσεων του Δικαστηρίου του Στρασβούργου που αναπτύσσουν τις εγγυήσεις του άρθρου 5 ΕΣΔΑ ως προς τη νομιμότητα και αιτιολόγηση της κράτησης προσώπου, απορρίπτοντας τη formalιστική ερμηνεία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Παρατηρήσεις

*Κυριακή Παπαδοπούλου**

1. Ιστορικό

Στην απόφαση *Nsingi κατά Ελλάδα*, το Δικαστήριο ασχολήθηκε με την κράτηση αλλοδαπού ατόμου, το οποίο εξέτισε ποινή φυγοποίησης, καθώς σε βάρος του εκκρεμούσε καταδικαστική απόφαση, πλην όμως, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, ο διωκόμενος επρόκειτο για διαφορετικό άτομο από τον προσφεύγοντα. Συγκεκριμένα, η σύγχυση επήλθε διότι ο προσφεύγων προσήχθη από τις αστυνομικές αρχές και, έπειτα από την εξακρίβωση της ταυτότητάς του, καταγράφηκε στο Αστυνομικό Τμήμα υπό τα στοιχεία «Ο.Κ.», ονοματεπώνυμο ακριβώς ίδιο με του προσώπου στο οποίο επιβλήθηκε, δυνάμει απόφασης του Εφετείου Θεσσαλονίκης, οκταετής κάθειρξη για παράβαση του νόμου περί εξαρτησιογόνων ουσιών.

Στο πλαίσιο εκτέλεσης της ως άνω, ο προσφεύγων συνελήφθη την 6η Ιουνίου 2018. Ήδη, με την από 26.06.2018 αίτηση αντιρρήσεων, κατ' άρθρο τότε 564 ΚΠΔ (και εφεξής 561, με τον Ν. 4620/2019), η

¹. Ειδικά το κάτωθι αναλυόμενο δικαίωμα σε αποζημίωση είναι άμεσα συνυφασμένο με την αρχή του κράτους δικαίου, ιδ. Δ. ΜΑΛΑΓΑΡΗ, σε: Συλλογικό Έργο, Σύγχρονα και κρίσιμα θέματα της συνταγματικής νομολογίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2023, σ. 5.

². Προσφυγή No 34812/15, 17.11.2022: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220892>, όπου ο ελληνικός ΚΠΔ δεν ανέφερε ρητά τον χρόνο προβολής της αίτησης αποζημίωσης, ιδ. και Α. ΑΡΓΥΡΟΣ, Αστική Ευθύνη του Δημοσίου, Το δικαίωμα Αποζημίωσης, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σ. 215.

³. Προσφυγή No 57246/21, 04.06.2024 [αριθ. 3]: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-233990>, όπου διαγνώστηκε ότι υπάρχει νομοθετικό κενό για την δικαστικά επιδιώξιμη αίτηση αποζημίωσης.

⁴. Προσφυγή No 51774/17, 19.11.2024: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238016>, όπου το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει προϋπόθεση παραδεκτού της αίτησης αναίρεσης η υποχρέωση προσκόμισης από τον αιτούντα νομολογίας του ΣτΕ, η οποία μάλιστα δεν δημοσιεύεται επίσημα σε καμία κρατική ιστοσελίδα, έντυπο ή βάση δεδομένων.

⁵. Προσφυγή No 27985/19, 15.10.2024: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-237291>.

* Ασκ. Δικηγόρος, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια της Νομικής Σχολής ΑΠΘ

υπόθεση εισήχθη ενώπιον του Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης, προκειμένου να αρθούν οι αμφιβολίες ως προς την ταυτότητα του κρατούμενου, με την έκδοση σχετικής απόφασης. Το Δικαστήριο διέταξε τη διεξαγωγή εργαστηριακής εξέτασης αντιπαραβολής δακτυλικών αποτυπωμάτων, η οποία βεβαίωσε ότι ο κρατούμενος και ο αρχικά καταδικασθείς/αληθώς καταζητούμενος ήταν διαφορετικά άτομα χωρίς οποιαδήποτε σχέση, μολαυτά οι δικάζοντες αποφάσισαν την καταδίκη του προσφεύγοντος, χωρίς περαιτέρω ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία.

Ακολούθως, ο προσφεύγων επανήλθε διαμαρτυρόμενος για την υπόθεσή του, με την κατάθεση της από 18.11.2018 νέας αίτησης, οπότε το Δικαστήριο διέταξε νέα αντιπαραβολή με εξερεύνηση επιπλέον αποδεικτικών στοιχείων. Ο/η πραγματογνώμων, κάνοντας ρητή αναφορά στα πορίσματα της πρώτης έκθεσης, και συντασσόμενος/η με αυτά, αναφέρει ότι τα δακτυλικά αποτυπώματα του προσφεύγοντος διέφεραν από εκείνα του προσώπου που καταδικάστηκε με την υπ' άρ. .../... απόφαση, τα οποία είχαν ληφθεί το 2011, και ότι επρόκειτο συνεπώς για δύο διαφορετικά πρόσωπα. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δέχθηκε τις αντιρρήσεις του προσφεύγοντος και διέταξε την αποφυλάκισή του, οπότε αφέθηκε ελεύθερος δύο ημέρες αργότερα.

Στις 28.11.2018, ο αιτών υπέβαλε αίτηση αποζημίωσης σύμφωνα με το ισχύον τότε άρθρο 533 του ΚΠΔ (πλέον άρθρο 535)⁶, επικαλούμενος αδικαιολόγητη κράτηση διάρκειας 168 ημερών, η οποία αποδόθηκε στην πλημμελή άσκηση των καθηκόντων των αστυνομικών οργάνων και των αρμόδιων δικαστικών λειτουργών. Το Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης διευκρίνισε ότι αποζημίωση δίδεται μόνο υπέρ των προσώπων που απαριθμούνταν στην ΚΠΔ 533 κατά τρόπο εξαντλητικό και όχι ενδεικτικό, δηλαδή των ατόμων που κρατήθηκαν προσωρινά και αθώωθηκαν οριστικά αργότερα, εκείνων που κρατήθηκαν κατ' εκτέλεση καταδίκης που στη συνέχεια εξαφανίστηκε οριστικά στο πλαίσιο έφεσης ή, τέλος, εκείνων που είχαν καταδικαστεί και κρατηθεί πριν αθωωθούν μετά από νέα δίκη. Επεσήμανε, ακόμα, ότι ο Νομοθέτης δεν είχε εισαγάγει στο άρθρο 564 (νυν 561) του ΚΠΔ δικαίωμα αποζημίωσης υπέρ των προσώπων που κρατήθηκαν και των οποίων οι αντιρρήσεις είχαν γίνει δεκτές, και ότι το άρθρο 533 δεν περιείχε επίσης διάταξη που να επιτρέπει την εφαρμογή του, ιδίως κατ' αναλογία, στην περίπτωση στην οποία βρισκόταν ο προσφεύγων. Μετά ταύτα, ο τελευταίος επικαλέστηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1 και 5 της ΕΣΔΑ.

II. 1. Παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Από τη διατύπωση της ΕΣΔΑ 5 παρ. 1 προκύπτει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, και κάθε στέρηση της ελευθερίας πρέπει να διενεργείται «*συμφώνως προς την νόμιμον διαδικασίαν [...] α) εάν κρατείται κανονικώς κατόπιν καταδίκης υπό αρμοδίου δικαστηρίου*». Παρόλο που αυτό απαιτεί, κατά κύριο λόγο, τη νομιμότητα της σύλληψης ή κράτησης βάσει του εσωτερικού δικαίου, το περιεχόμενο της εν λόγω έννοιας δεν περιορίζεται απλώς στη συμμόρφωση με το εσωτερικό δίκαιο, αλλά επεκτείνεται και στην ποιότητα του ίδιου του νόμου, η οποία οφείλει να διασφαλίζει τη συμμόρφωση με την αρχή του κράτους δικαίου, που διέπει το σύνολο της Σύμβασης⁷.

Αναλυτικώς, η πάγια νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, ήδη από την απόφαση *Bozano εναντίον Γαλλίας*⁸, έχει αναδείξει ότι κάθε περιορισμός της ατομικής ελευθερίας ελλείπει σαφούς, προβλέψιμης και ποιοτικής νομοθετικής βάσης, συνιστά *αυθαιρεσία*, και, επομένως, κρίσιμη είναι η επαρκής αιτιολόγηση της απόφασης, προκειμένου να διαπιστώνονται οι περιστάσεις εκείνες που ενεργοποιούν τη νόμιμη διαδικασία σύλληψης και κράτησης. Το ΕΔΔΑ θεώρησε εν προκειμένω παράνομη την κράτηση όχι από την 6η Ιουνίου 2018, οπότε και συνελήφθη, αλλά από τις 03.09.2018,

⁶. Η τροποποίηση είναι αδιάφορη για την παρούσα ανάλυση, καθώς δεν εισάγει κάποια ρύθμιση που να αφορά την ουσία της υπόθεσης, εξού και το ίδιο το ΕΔΔΑ, κατά την απόφασή του τον Οκτώβριο του έτους 2024, δεν έκανε καμία αναφορά στο νέο περιεχόμενο που προστέθηκε στη διάταξη.

⁷. Σ. ΤΟΓΙΑΣ, σε: Τιμητικός Τόμος Χριστόφορου Αργυρόπουλου, Διεθνές Ποινικό Δίκαιο – ΕΣΔΑ – Ευρωπαϊκή Ένωση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σ. 357.

⁸. Προσφυγή No 9990/82, 18.12.1986: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57448>, όπου ο προσφεύγων διαμαρτυρήθηκε ότι κρατήθηκε για να εκδιωχθεί από το γαλλικό έδαφος με την πρόφαση της απέλασης, ενώ στην πραγματικότητα επρόκειτο για παράνομη, κεκαλυμμένη έκδοση στην Ιταλία, προκειμένου να εκτίσει την εκεί επιβληθείσα ποινή ισόβιας κάθειρξης. Το Δικαστήριο, με αφορμή τα παραπάνω, εμβάθυνε στην έννοια της αυθαιρεσίας, και ειδικότερα της αυθαίρετης κράτησης, και ανέπτυξε περαιτέρω τα κριτήρια για τη διαπίστωσή της. Ίδ. και Δ. ΒΑΝΔΩΡΟΣ ... [κ.ά.], Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 110 επ.

διότι μόνο από τούτο το χρονικό σημείο, κατά το οποίο το εθνικό δικαστήριο απέτυχε να αιτιολογήσει (και, επομένως, να εξετάσει) επαρκώς την υπόθεση, η κράτηση μπορεί να θεωρείται αυθαίρετη. Εφόσον ένα δικαστήριο αποφασίσει να αποστεί από το πόρισμα πραγματογνωμοσύνης, θα πρέπει αυτή να αναφέρεται ρητά στο σκεπτικό (άρα δεν αρκεί η κατ' είδος αναφορά στο αποδεικτικό μέσο για ειδική και επαρκή αιτιολόγηση) και το δικαστήριο να διαλαμβάνει ειδικές παραδοχές, δυνάμει των οποίων είτε αναιρείται η επιστημονική ορθότητα και πληρότητα της πραγματογνωμοσύνης είτε πλήττεται η αντικειμενικότητά της, ώστε εξηγείται διεξοδικά γιατί αποφάσισε να μην υιοθετήσει το πόρισμα αυτής και, συνεπώς, δεν στοιχειοθετείται η αυθαίρετη δράση⁹.

Αντίθετα, κατά τη στιγμή της προσαγωγής και φυλάκισης του προσφεύγοντος, η κράτηση βασιζόταν σε έγκυρη και εκτελεστή καταδικαστική απόφαση του Εφετείου Θεσσαλονίκης, επομένως δικαιολογημένα και με ικανή ασφάλεια οι Αρχές ανέπτυξαν πεποίθηση εύρεσης του καταζητούμενου ατόμου, καθώς κατά τον κρίσιμο χρόνο της σύλληψης είχε στην κατοχή του έγγραφα που περιείχαν τα στοιχεία του αληθινά διωκόμενου προσώπου.

II. 2. Παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 5 ΕΣΔΑ

Σύμφωνα με την παρ. 5, κάθε πρόσωπο που είναι θύμα σύλληψης ή κράτησης υπό συνθήκες αντίθετες προς τις διατάξεις του άρθρου 5 φέρει δικαίωμα αποκατάστασης των υλικών και ηθικών ζημιών που υπέστη. Ομοίως, τα άρθρα 9 παρ. 5 και 14 παρ. 6 ΔΣΑΠΔ προβλέπουν το δικαίωμα αποζημίωσης, ενόψει παράνομης σύλληψης ή κράτησης, αλλά και εφόσον μια οριστική ποινική καταδίκη ακυρωθεί από ανώτερο δικαστήριο ή αν δοθεί χάρις ενόψει δικαστικής πλάνης. Όπως έχει κριθεί στις αποφάσεις *Brogan κ.α. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*¹⁰ και *Medvedyev κ.α. άλλοι κατά Γαλλίας*¹¹, η διάταξη κατοχυρώνει ένα αυτοτελές, δικαστικά επιδιώξιμο και άμεσα εκτελεστό δικαίωμα αποζημίωσης για κάθε θιγόμενο¹². Επιπλέον, σύμφωνα με την *Stanev κατά Βουλγαρίας*¹³, πρέπει η αποκατάσταση να αντικατοπτρίζει τη βαρύτητα της παραβίασης. Αυτή η πτυχή του δικαιώματος αποζημίωσης είχε ήδη αναγνωριστεί στην εγχώρια νομική πραγματικότητα μέσω της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο αρχικά δεχόταν την αναλογική εφαρμογή του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ¹⁴ και έτσι επιδικαζόταν αποζημίωση για υπέρμετρη κράτηση¹⁵, μεταγενέστερα, όμως, η νομολογία του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου μεταβλήθηκε¹⁶, καθιστώντας μια πιθανή προσφυγή προφανώς ατελέσφορη,

⁹. Δυνάμει της αρχής της ηθικής αποδείξεως, όπως αυτή αποτυπώνεται στο άρθρο 177 ΚΠΔ, η πραγματογνωμοσύνη δεν δεσμεύει το δικαστήριο αλλά εκτιμάται ελευθέρως. Τούτο, όμως, δεν σημαίνει ότι ο δικαστής απαλλάσσεται από την υποχρέωση να λαμβάνει υπόψη του τα τεκμηριωμένα πορίσματα της επιστήμης, κατά τη λήψη αποφάσεων που απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις.

¹⁰. Προσφυγές Nos 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85, 29.11.1998: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57450>. Ίδ. και Δ. ΒΑΝΔΩΡΟΣ ... [κ.ά.], ό.π., υποσημ. 8, σ. 106 επ.

¹¹. Προσφυγή No 3394/03, 29.03.2010: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97979>.

¹². Επίσης στην *Assanidze κατά Γεωργίας* (Προσφυγή No 71503/01), 08.04.2004: η αποζημίωση να είναι προσιτή – να μην είναι υπερβολικά χρονοβόρα, ώστε να μην καθίσταται η διαδικασία άσκησης του δικαιώματος παρελκυστική.

¹³. Προσφυγή No 36760/06, 12.01.2012: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108690>.

¹⁴. «Για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί, το δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά παράβαση διάταξης που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος». Πιθανά σε συνδυασμό με τα άρθρα 932 και 59 του ΑΚ, για την αποκατάσταση της ηθικής βλάβης που υπέστη.

¹⁵. Με αφετηρία την χαρακτηριζόμενη ως «*arrêt de principe*» ΟλΣτΕ 1401/2014. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Νομολογιακές εξελίξεις στο καθεστώς της αστικής ευθύνης του Δημοσίου: ΣτΕ Ολ 1501/2014 (ευθύνη από νόμιμες πράξεις, ευθύνη από πράξεις των οργάνων της δικαστικής εξουσίας), 2018, <https://www.prevedourou.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%84%CF%8E%CF%82/>.

¹⁶. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η καθηγήτρια Πρεβεδούρου, το έτος 2021 εκδόθηκαν οι υπ' αριθμ. 799-803/2021 Α799-2021-4, Α800-2021-3-5, Α801-2021-2-3, Α802-2021-3-4, Α803-2021-2-7-6 αποφάσεις, με πλέον πρόσφατη την 1825/2022, οι οποίες προσχώρησαν στην άποψη της μειοψηφίας της παλαιότερης νομολογίας. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Επί τα χείρω νομολογιακή μεταστροφή ως προς την ευθύνη του Δημοσίου για πράξεις οργάνων ενταγμένων στην δικαστική εξουσία, 2024, <https://www.prevedourou.gr/%CE%B5%CF%80%CE%AF-%CF%84%CE%B1-%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CF%89-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AE-%CF%89/>.

βασιζόμενη σε αυτή την νομική βάση. Δυνάμει τούτων, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι μια αγωγή κατά του Δημοσίου για πράξεις των δικαστικών οργάνων βάσει του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ ήταν «καταδικασμένη σε αποτυχία»¹⁷, αναδεικνύοντας ένα σημαντικό κενό στο νομικό μας σύστημα.

Το αδιέξοδο στην εφαρμογή του Αστικού και Δημόσιου Δικαίου

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιστημονική συζήτηση για την πλήρωση του επίμαχου κενού. Έχει υποστηριχθεί¹⁸ ότι η ευθύνη του Δημοσίου είναι αντικειμενική, δηλαδή δεν απαιτείται να βαρύνεται με πταίσμα το τελευταίο. Πρόκειται για μια ειδική μορφή ευθύνης που βασίζεται στην έννοια της *διακινδύνευσης*, ήτοι στο γεγονός ότι το Δημόσιο εξουσιάζει μια ιδιαίτερη πηγή κινδύνου μέσω των ενεργειών του και οφείλει να επωμίζεται και τις συνέπειες από τη λειτουργία αυτής. Κατ' άλλη θέση¹⁹, μια διαφορά μεταξύ ιδιώτη και Δημοσίου, όταν το Δημόσιο δρα στο πλαίσιο των διοικητικών του αρμοδιοτήτων, πρέπει να χαρακτηριστεί ως διοικητική διαφορά ουσίας. Ενδεικτική είναι η σύγκριση με την περίπτωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού: Αυτή διέπεται καταρχήν από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα (904 επ.), ωστόσο αν ο πλουτισμός προέκυψε από μια έννομη σχέση που ανήκει στο Δημόσιο Δίκαιο, τότε γίνεται δεκτό ότι η διαφορά θεωρείται διοικητική διαφορά ουσίας, παρόλο που βασίζεται σε αστικού τύπου αξίωση. Σε αυτές, όμως, τις περιπτώσεις, ο Νομοθέτης αναθέτει την αναγνώριση της υποχρέωσης αποζημίωσης στα ποινικά δικαστήρια (άρθρο 536 ΚΠΔ)²⁰ και του οριστικού προσδιορισμού του ύψους της στα πολιτικά δικαστήρια (άρθρο 539 ΚΠΔ)²¹, με αποτέλεσμα να προκύπτει ένα σύνθετο σύστημα περισσότερων δικαιοδοσιών, αφού η υπόθεση πλέον διεκδικείται από τρεις χωριστές κατηγορίες δικαστηρίων σε διαφορετικά στάδια της ίδιας υπόθεσης, με κίνδυνο αντιφάσεων στις αποφάσεις. Έχει τύχει κριτικής²², περαιτέρω, και το διττό μειονέκτημα του εν λόγω συστήματος, ήτοι, αφενός, η χρονική καθυστέρηση, αφετέρου, η χρηματική επιβάρυνση του προσώπου.

Η προστασία μέσω του εθνικού Ποινικού Δικαίου

Ως καλή πρόθεση νομοθετικής διόρθωσης πρέπει να ιδωθεί η αντικατάσταση των άρθρων 533-545 ΚΠΔ δυνάμει του Ν. 2915/2001²³, κατόπιν των καταδικών της χώρας μας από το ΕΔΔΑ και την ΕΕΔΑ για παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, με τις υποθέσεις *Γεωργιάδης κατά Ελλάδας* και *Γούτσος κατά Ελλάδας*²⁴. Περαιτέρω, δέον να αναφερθεί ότι με το άρθρο 26 του οικείου Νόμου επήλθε αλλαγή και του τίτλου του τρίτου κεφαλαίου του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, τροποποιούμενου ως εξής: «*Αποζημίωση εκείνων που κρατήθηκαν και μετέπειτα αθωώθηκαν*». Αντανακλάται, έτσι, μια εννοιολογική μετατόπιση στην αντιμετώπιση των αθώων κρατουμένων, σκοπώντας στην αποφυγή του απαξιωτικού χαρακτηρισμού των δικαστικών αποφάσεων ως «άδικων», αναγνωρίζοντας ότι αυτές είναι κατ' ακρίβεια άστοχες και βασίζονται σε ανεπαρκές ή εσφαλμένα εκτιμηθέν αποδεικτικό υλικό²⁵.

¹⁷. Τούτη η κρίση αναπτύχθηκε με αφορμή την προκαταρκτική ένσταση που προέβαλε η Κυβέρνηση περί μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, υποστηρίζοντας ότι ο προσφεύγων απαραδέκτως προσέφυγε στο ΕΔΔΑ, καθώς διέθετε δικαίωμα αποζημίωσης δυνάμει του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ. Το ζήτημα, όμως, της ύπαρξης «αποτελεσματικής» αποζημιωτικής προσφυγής (δηλαδή αν η ΕισΝΑΚ 105 προσφέρει πραγματική και πρακτικά εφαρμόσιμη δυνατότητα αποζημίωσης για παραβιάσεις του άρθρου 5 της Σύμβασης) συνδέεται άμεσα με το ερώτημα εάν παραβιάστηκε πράγματι το άρθρο 5 παρ. 5 της ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνει το δικαίωμα αποζημίωσης σε περίπτωση παράνομης κράτησης. Ως εκ τούτου, δεν μπορούσε η ένσταση να εξεταστεί χωριστά από την ουσία της υπόθεσης και, άρα, το ΕΔΔΑ τα συνεζέτασε.

¹⁸. Π. ΚΟΡΝΗΛΑΚΗΣ, *Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2002, σσ. 670, 676.

¹⁹. Ι. ΧΑΜΗΛΟΘΩΡΗΣ, *Η αποζημίωση των προσώπων που κρατήθηκαν και μετέπειτα αθωώθηκαν*, ΠοινΔικ, 2010, σ. 1317 επ.

²⁰. ΕφΠατρ 567/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²¹. Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, *Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα*, 4η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 284 επ.

²². Ibid.

²³. Ο θεσμός της αποζημίωσης δεν απετέλεσε βέβαια καινοτομία του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, καθώς εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη ήδη από το έτος 1931 με τον Ν. 4915, οι σχετικές διατάξεις έμεναν δε ανεφάρμοστες λόγω «μιας κακώς εννοούμενης συνεχιζακής αλληλεγγύης» των δικαστικών λειτουργιών. Ίδ. Α. ΚΑΡΡΑ, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, 2018, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 1119.

²⁴. Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ / Σ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017, σ. 286.

²⁵. Εισηγητική Έκθεση Ν. 2915/2001, άρθρο 4.

Επιπλέον, η αντικατάσταση της φράσης «καταδικάστηκαν» ή «κρατήθηκαν προσωρινά» με τον όρο «κρατήθηκαν» συνιστά μια νομοτεχνικά αρτιότερη διατύπωση, δεδομένου ότι και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για κράτηση, ανεξαρτήτως του τίτλου που τη στηρίζει²⁶.

Στον ισχύοντα ΚΠΔ, η αποζημίωση αποκλείεται, εφόσον διαπιστωθεί πρόθεση του παραιτίου (άρθρο 536). Παραιτίος από πρόθεση, όρος ο οποίος διαφοροποιείται όχι μόνο λεκτικά αλλά και εννοιολογικά από εκείνον του υπαιτίου, θεωρείται εκείνος που με τη συμπεριφορά του, η οποία δεν είναι ανάγκη να χαρακτηρίζεται ως υπαίτια ή να θεμελιώνει οποιαδήποτε ενοχή, συνετέλεσε στην προσωρινή κράτηση ή την καταδίκη του, αποτέλεσμα το οποίο είτε επεδίωξε ο ίδιος, είτε το αποδέχθηκε ως ενδεχόμενο ή αναγκαίο²⁷. Για να αποκλεισθεί το δικαίωμα αποζημίωσης απαιτείται, πάντως, να υφίσταται σχέση αιτίου και αποτελέσματος μεταξύ της συμπεριφοράς και της καταδίκης του μετέπειτα αθωωθέντος, ως πρόθεση δε μπορεί να θεωρηθεί μεταξύ άλλων ενεργειών και παραλείψεων του προσωρινώς κρατηθέντος ή καταδικασθέντος, η άρνηση απολογίας, η ψευδής ομολογία ή η ψευδής δήλωση²⁸. Σχετικά με τη συγκεκριμένη παραδοχή, έχει υποστηριχθεί ότι οι περιορισμοί στο δικαίωμα αποζημίωσης δεν συνάδουν με τις αρχές του κράτους δικαίου, όπου ο κατηγορούμενος δικαιούται να υπερασπιστεί τον εαυτό του ακόμη και με ψεύδη ή σιωπή, το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί θεμελιώδη αρχή και η απουσία βάσιμης ένδειξης ενοχής αποκλείει την κατηγορία και την καταδίκη²⁹.

Σε ό,τι αφορά στην εδώ σχολιαζόμενη υπόθεση, η στενή ερμηνεία του άρθρου 533 (και πλέον 535) ΚΠΔ από το εθνικό δικαστήριο, το οποίο έκρινε ότι η χρηματική αποκατάσταση αφορά μόνο σε περιπτώσεις όπου υπάρχει αθώωση και όχι όταν γίνονται δεκτές αντιρρήσεις σχετικές με τη ταυτότητα του καταδικασθέντα, δεν λαμβάνει υπ' όψιν την ουσία του δικαιώματος αυτού και δεν συνάδει με τις συνταγματικές απαιτήσεις, καθώς στο άρθρο 7 παρ. 4 του Συντάγματος ορίζεται αποζημίωση για όσους έχουν στερηθεί την προσωπική τους ελευθερία³⁰ και, άρα, βέλτιστη ερμηνεία θα ήτο η διασταλτική [αξίζει να διασαφηνισθεί ότι ευθεία υπαγωγή των αντιρρήσεων στο ρυθμιστικό πεδίο του ΚΠΔ 535 παρ. 1β δεν είναι μάλλον δυνατή, καθώς η αίτηση δεν συνιστά γνήσιο, αλλά οιοει ένδικο μέσο]. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το Πλημμελειοδικείο, ερμηνεύοντας υπό στενούς συστημικούς τύπους το άρθρο 533 ΚΠΔ στην απόφασή του, επέδειξε υπερβολικό φορμαλισμό και υιοθέτησε προσέγγιση που δεν ήταν σύμφωνη με το προστατευτικό πνεύμα, τη *ratio* του άρθρου 5 παρ. 5³¹.

Τούτο που στο γερμανικό Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο συναντάται με τον όρο «*Formalismus*», έχει να κάνει με την εφαρμογή μιας δικονομικής διάταξης που δεν εξυπηρετεί τους στόχους της ποινικής διαδικασίας και εν γένει της δικαιοσύνης, αφού δεν ενισχύει την ασφάλεια δικαίου, και παρόλα αυτά εξακολουθεί να ακολουθείται με αυστηρότητα. Με άλλα λόγια, ο τυπικισμός σημαίνει τη χρήση διαδικαστικών κανόνων που είναι άκαμπτοι, όπως εν προκειμένω, χωρίς να προσφέρουν πραγματική αξία για την ουσία της δίκης ή την προστασία των δικαιωμάτων των διαδίκων³².

Ειδική μνεία γίνεται, ολοκληρώνοντας, στον δικαστή Α. Zünd, ο οποίος επίσης διέγινε την παραβίαση, κομίζοντας, ωστόσο, διαφορετικό επιχείρημα: Πρώτον, επεσήμανε ότι καμία στέρηση της ελευθερίας δεν είναι νόμιμη εφόσον δεν εμπίπτει στους εξαντλητικά αναφερόμενους λόγους του άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Στην περίπτωση αυτή, ο προσφεύγων δεν είχε καταδικαστεί και, συνεπώς, η κράτησή του δεν μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμη «κατόπιν καταδίκης», όπως ακριβώς απαιτείται από το στ. α' του άρθρου. Άλλως ειπείν, δεν υπήρχε αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της καταδίκης και της στέρησης της ελευθερίας του. Δεύτερον, παρότι η σύγχυση η σχετική με την ταυτότητα του προσφεύγοντος μπορεί να ήταν αρχικά δικαιολογημένη, υπογράμμισε ότι το λάθος δεν δικαιολογεί τη συνέχιση της κράτησής του. Τρίτον, αναγνώρισε ότι ο προσφεύγων μπορεί να μην συνέβαλε επαρκώς

²⁶. Ibid.

²⁷. ΑΠ 448/2014, ΑΠ 1279/2007.

²⁸. ΑΠ 444/2015. Αντίθετος ο Α. ΚΑΡΡΑΣ, ό.π., υποσημ. 23, σ. 1122.

²⁹. Α. ΚΟΝΤΑΞΗΣ, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. Συνδυασμός Θεωρίας και Πράξης, Τόμος 2, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα, 2006, σ. 3405.

³⁰. ΑΠ 918/2008.

³¹. Τδ. *mutatis mutandis*, Fernandes Pedroso κατά Πορτογαλίας (Προσφυγή Νο 59133/11), 12.06.2018, παρ. 137 και 139.

³². ΧΡ. ΣΑΤΛΑΝΗΣ, Αλήθεια και Δικαιοσύνη ως πρωταρχικοί σκοποί της ποινικής διαδικασίας μέσα από παραδείγματα, 1996, σ. 35, με περαιτέρω παραπομπές.

στη διευκρίνιση της ταυτότητάς του, κάτι που θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη στο στάδιο της επιδίκασης αποζημίωσης.

III. Συμπεράσματα με βάση τις ανωτέρω αναπτύξεις

Το ΕΔΔΑ πράγματι μετήλθε της θεμελίωσης της παρανομίας και της εξαιτίας αυτής αναγνώρισης δικαιώματος αποζημίωσης στο θύμα. Ωστόσο, λαμβανομένης υπόψη της εθνικής νομολογιακής μεταστροφής, δεν υφίσταται αναλογική εφαρμογή της ΕισΝΑΚ 105 στην υπό κρίση περίπτωση, καθώς δεν προκύπτει ζημιογόνος πράξη δικαστικού λειτουργού, αποκλειστικά λόγω εσφαλμένης κρίσης, παρά μόνον όταν πρόκειται περί προδήλου σφάλματος, όπως διαπλάθεται αυτό κάθε φορά νομολογιακά³³. Απαιτείται δε η θέσπιση ειδικής νομοθεσίας για τη δικαστική επιδίωξη αποζημίωσης λόγω ζημίας από δικαστικές αποφάσεις, καθόσον με το ισχύον νομικό πλαίσιο δεν μπορεί να υπάρξει τέτοια δυνατότητα, ούτε καν με την επίκληση του άρθρου 4 παρ. 5 του Συντάγματος³⁴(!)

Αναφορικά με την πλέον ισχύουσα ΚΠΔ 535 και τη σχέση της με το άρθρο 5 της ΕΣΔΑ, το τελευταίο αποσκοπεί στην αποκατάσταση των υλικών και ηθικών ζημιών που προκλήθηκαν από την προσβολή του εννόμου αγαθού της προσωπικής ελευθερίας του ατόμου που κρατήθηκε προσωρινά ή καταδικάστηκε και μετέπειτα αθωώθηκε³⁵. Δεδομένης της υπερνομοθετικής παραδοχής, σε περίπτωση που έλαβε χώρα στέρηση ελευθερίας καθ' οιονδήποτε τρόπο, το Ελληνικό Δημόσιο θα πρέπει να υποχρεούται στην ανόρθωση της βλάβης με την παροχή αποζημίωσης, η οποία δεν πρέπει να υπόκειται σε καμία διατύπωση, με μόνη προϋπόθεση την ύπαρξη ασφαλώς της στέρησης ελευθερίας³⁶. Η άποψη αυτή ενισχύεται εάν αναλογιστούμε ότι στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας έχει προβλεφθεί αναλογική επέκταση της αποζημίωσης σε περιπτώσεις δέσμευσης και κατάσχεσης περιουσιακών στοιχείων (άρθρο 544), δηλαδή επέκταση σε περιουσιακά αγαθά, εντούτοις έχει μείνει αρρύθμιστη η υπό εξέταση περίπτωση.

Τέλος, σχετικά με την αναλυθείσα παραβίαση της ΕΣΔΑ, ως δικλείδα ασφαλείας πρέπει να αξιοποιηθεί η ρύθμιση του άρθρου 526 ΚΠΔ, η οποία προβλέπει την επανάληψη της διαδικασίας, μεταξύ άλλων, και στην περίπτωση που διαπιστωθεί από το ΕΔΔΑ παραβίαση της Σύμβασης από το ελληνικό κράτος, σχετικά με τη διάταξη δικαστικής απόφασης που έκρινε ότι το Δημόσιο δεν έχει υποχρέωση αποζημίωσης ή επιδίκασε ανεπαρκή αποζημίωση στις περιπτώσεις του άρθρου 535 ΚΠΔ³⁷. Πρόβλημα, βέβαια, και σε αυτή την περίπτωση, συνιστά η χρονική καθυστέρηση στην απονομή δικαιοσύνης.

³³. Εδώ δεν πληρούται η έννοια του σφάλματος, αλλά πρόκειται για συνεχριακή άρνηση των δικαστών να αναγνωρίσουν το δικαίωμα αποζημίωσης με την επίκληση συνήθως της κατασκευής ότι ο κρατηθείς έγινε από βαριά αμέλεια «συνυπαίτιος» της κράτησης.

³⁴. Ε. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, ό.π., υποσημ. 16.

³⁵. Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 5η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σ. 646.

³⁶. Α. ΚΑΡΡΑΣ, ό.π., υποσημ. 23, σ. 1119.

³⁷. Κ. ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ / Ν. ΚΟΥΜΟΥΛΕΝΤΖΟΣ, Η νέα Ποινική Δικονομία με μια ματιά, 2η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022, σ. 112.